

MÍNIMA HISTÒRIA DE LA POR

Ramon Alcoberro

La por fa por. De Plató a Nietzsche la filosofia i la cultura europees han considerat que la força, la potència i l'estabilitat eren característiques de la gent com cal. En canvi, ser vulnerable o poruc era la condició dels febles. Vulnerables ho eren les dones, els nens, els vells i els malalts. A més, la por és una passió (Hobbes ho sabia molt bé!) i els filòsofs es malfien de les passions en nom de la raó. La por es vincula a la vergonya i, per tant, cal sepultar-la al més profund de l'individu i és de mal gust manifestar-la mai. Deixant de banda Pascal i Kierkegaard, pocs grans pensadors han estudiat la vulnerabilitat. El que toca fer amb la por és menysprear-la.... però a la segona meitat del segle XX les coses van canviar. Ara, tenir por resulta, fins i tot, elegant.

La por i el sexe són dos sentiments universals i primaris que han marcat la història de la humanitat des dels orígens. Però mentre el sexe, amb plaer i dolor inclosos, ha estat observat, analitzat i sovint reprimit, la por, en canvi, ha estat generalment poc estudiada. Totes les religions tenen un seguit de prescripcions dogmàtiques i detallades sobre el sexe. Però de la por se'n parla poc. Sembla tan incompatible amb els ideals de la gent-com-cal i, fins i tot, amb la necessària gosadia del burgès negociant, que més val no parlar-ne gaire. O directament cal blasmar-la per inútil i poc honorable. Virgili a *Eneida* (IV,13) ho va deixar clar: “*la por és prova d'un baix naixement*”. Montaigne va dedicar el capítol XVII dels seus *Assaigs* a la por observant que és una característica de la gent humil. Els pobres –ens diu– quan es fan soldats veuen canyes i s'imaginin llances, veuen ramats d'ovelles i s'imaginin esquadrans de cavalleria. Associant, a més, la covardia amb la crueltat, considera que ambdues són característiques de “*la canalla vulgar*”. Però no va deixar d'observar que al setge de Roma (1527), la por fou “tan memorable” que fins i tot un cavaller va caure mort sense haver rebut cap ferida (I, XVII).

Durant segles pobresa i por han anat associades mentre, en canvi, el valor i la magnanimitat eren característiques aristocràtiques de l'home com cal. Com a mínim des del Renaixement la iconografia oficial dels grans herois exigia que en un racó del quadre dedicat a lloar-lo apareguessin un grup de pobres porucs o agraïts a l'esforç i a l'estrenu valor del líder màxim. Lenin, Stalin o Mao han estat representats exactament igual com a grans líders guiant el poble, agosarats i valerosos, incompatibles amb la por. És un discurs apologètic, i òbviament fals, però que tenia un sentit molt clar. A la *Utopia*, Thomas Moore ho va veure així: “*la pobresa del poble és la defensa de l monarquia (...) la indigència i la misèria priven de tot valor, embruten les ànimes, les acomoden al patiment i a l'esclavatge fins al punt de llevar-los tota energia per treure's de sobre el jou*”. El poder sempre ho ha sabut: a més por, més obediència.

Ser valent és ser noble i passar por fa de pobre. Va ser necessària la Revolució francesa per canviar la relació de causalitat entre pobresa, covardia i por, que provenia dels clàssics. Per dir-ho amb un neologisme no hi ha res com una revolució per “empoderar” els pobres. Però d'una manera general fins als romàntics es mantingué la tesi de la por com a expressió de la misèria. A la *Fenomenologia de l'Esperit*, Hegel encara afirma que si hi ha esclaus és perquè hi ha gent poruga que prefereix l'esclavatge a la mort heroica. En canvi, el nou discurs sobre l'heroisme del pobres és molt típic de la modernitat perquè la modernitat és l'època de les masses i estructuralment les masses no tenen por. Les masses fan por sobretot perquè actuen amb ceguesa i per despit.

Als Països Catalans abunden les narracions sobre la resistència heroica de Barcelona l'11 de setembre (quan els aristòcrates i el rei ja han abandonat la ciutat a la seva sort) – i les bullangues del segle XIX estan farcides de narracions sobre el valor del poble, que podia arribar a la salvatgia. La por quan arriba a un punt extrem acaba produint un heroisme fora mida. Però el

recurs a la superstició com a eina contra la por ha existit en tots els temps i en totes les guerres els soldats han portat sempre amulets.

Per a una història de la por

Es pot escriure una història de la por? A França ho va intentar Jean Delumeau (*La por a Occident*, 1978) i els estudis sobre la suposada por de l'Any Mil, que sembla més teòrica que real, provenen ja del segle XIX. Per als romàntics, la por produeix un estat de paràlisi que s'associava al "gòtic", una mot que al segle XVIII fou un insult, equivalent a endarrerit i a envellit. Encara avui una novel·la gòtica és una novel·la de por i els gòtics són una tribu juvenil de tatuats vestits amb robes fosques. La por en tot cas es vincula sempre a dos grans factors, la guerra i les epidèmies, que no són fets essencialment diferents, sinó que s'acompanyen mútuament.

Com a va observar Delumeau, una característica típica de les epidèmies és el que anomenà "la dissolució de l'home mitjà". Davant les grans pestes medievals hom podia ser heroi o covard, però no indiferent, ni ponderat. Durant la pesta de Wittemberg (1539), Luter observava dessolat que: *"fugen uns darrera els altres, i gairebé ni es pot trobar ningú que tingui cura i consol dels malalts. Penso que la por que el diable posa en el cor d'aquesta pobra gent és la pesta més terrible"*. Davant la pesta de Londres (1665), Daniel Defoe constata que: *"Fou un temps que la salvació particular ocupava de tal forma l'esperit que no hi havia temps per pensar en les misèries dels altres (...) L'instint de conservació de la pròpia vida semblava, veritablement, el primer principi. Els fills abandonaven els pares, fins i tot quan els veien llanguir en la més gran misèria i algun cop, però no tan sovint, es va veure també els pares abandonar els fills"*.

L'aïllament dels malalts per la pesta, o més habitualment encara per la lepra, és paral·lel a una altra forma de separació preventiva: la que es practicava amb els pobres, amb els jueus i amb algunes minories sexuals. A Barcelona encara existeix el carrer de la Cadena, que tancava el Call jueu, focus d'una infecció potencialment pitjor que la de les malalties més contagioses. Si a l'Edat Mitjana es tancava els jueus perquè no interferissin la fe del bon poble amb suposades pràctiques satàniques, la repressió del pobles fou una característica de l'Edat Moderna europea. Calví havia escrit que no voler treballar era temptar l'Etern "i posar a prova la desmesura del poder de Déu". Durant segles, jueus, bruixes i (posteriorment) pobres han estat objecte de por i causa de malalties reals o preferentment imaginàries. Aïllar els jueus, les dones "impures" i de vida dissipada, les bruixes o els malalts mai no ha servit de res –*historia docet*– davant cap epidèmia, però serveix per atenuar els temors atàvics i, sobretot, per tal d'oferir un culpable a l'opinió pública. Emocionalment, l'existència d'un boc expiatori serveix per equilibrar les pors socials, com va mostrar l'etnòleg René Girard, l'enemic jurat de Levi-Strauss i renovador dels estudis sobre el sagrat a Occident.

Amb el coronavirus reapareixen pors atàviques que l'Estat del Benestar semblava haver fet desaparèixer per a sempre. La funció d'un Estat és, d'una manera molt òbvia, donar empara i protegir els vulnerables i el que posarà a prova l'actual epidèmia és, estrictament, la capacitat d'uns Estats afeblits per anys de pràctiques neoliberals que han desemparat molt especialment la sanitat i l'educació públiques. Allí on els eclesiàstics estenien la por com un càstig diví, al 2020 tenim les cadenes de televisió i les xarxes socials complint una funció similar, però laica i justificada amb un vocabulari suposadament científic. No cal dir que els xinesos comencen a témer que els tocarà ocupar el lloc dels jueus medievals. Les botigues de queviures, els bars i les cases de massatges amb final feliç que regenten, estan majoritàriament tancades per raons òbvies. Ara veurem com evoluciona la histèria social i, de ben segur, la teoria política en traurà conseqüències. Un dels pensadors revelació dels darrers anys, l'alemany Jens Soentgen (1967), químic de formació, ha escrit un llibre de gran èxit nord enllà, *Ecologia de la por* (2018) que els humans som, estructuralment, animals que provoquem por i que la paüra és un regulador essencial de les relacions humanes en la natura. Hobbes, que a la seva *Autobiografia en vers* va

escriure que ell i la por eren germans bessons, s'ho estaria passant la mar de bé amb el coronavirus.

Una primera versió d'aquest text es va publicar a El Temps, 14 de març 2020